
Jure Gašparič, SLS pod kraljevo diktaturo: diktatura kralja Aleksandra in politika Slovenske ljudske stranke v letih 1929-1935. Modrijan založba, Ljubljana 2007, 304 strani, ilustrirano.

Ena opaznejših vrzeli v slovenskem zgodovinopisju, ki zadeva obdobje prve jugoslovanske države, je gotovo še neobdelana zgodovina najmočnejše slovenske politične stranke v omenjenem času - katoliške Slovenske ljudske stranke. To je načeloma zgodovinopisni paradoks, saj je SLS - tako kot pred tem v avstrijski dobi - skoraj ves čas med svetovnjima vojnama imela absolutno večinsko podporo tedanjega slovenskega volilnega telesa in je idejno in organizacijsko-politično zajemala vse sloje slovenskega naroda. Omenjeni paradoks pojasnjuje specifični razvoj slovenskega zgodovinopisja po drugi svetovni vojni. Kar zadeva prvo polovico 20. stoletja, je bilo namreč po eni strani v veliki meri usmerjeno predvsem v preučevanje razvoja delavskega gibanja in komunistične stranke med svetovnjima vojnama, po drugi strani pa se je osredotočilo na dogajanje med drugo svetovno vojno na Slovenskem s poudarkom na raziskovanju politično-organizacijskih struktur narodnoosvobodilnega gibanja in razvoja ter bojne poti partizanskih vojaških enot. Monografsko preučevanje zgodovine slovenskih t. i. meščanskih strank v prvi Jugoslaviji je bilo tako dejansko potisnjeno na rob pozornosti stroke. Edino izjemo je predstavljalo le odlično delo beograjskega zgodovinarja dr. Momčila Zečeviča, *Slovenska ljudska stranka in jugoslovansko zedinjenje 1917-1921: od majniške deklaracije do vidovdanske ustave*, Maribor, 1977 (v izvirniku 1973). Omenjeni avtor je kasneje objavil še pregled *Na zgodovinski prelomnici : Slovenci v politiki jugoslovanske države 1918-1929*, Maribor, 1986 (v izvirniku 1985), v katerem sta bila prvič širše in podrobnejše predstavljena razvoj in delovanje slovenskih političnih strank (in s tem tudi SLS) v dvajsetih letih. V zadnjem dobrem desetletju in pol, ko smo priča stopnjevanemu razvoju slovenskega zgodovinopisja, pa so na zgodovino SLS v navedenem obdobju posebej pozorni dr. Miroslav Stiplovšek, dr. Andrej Rahten in dr. Mateja Ratej. Omenjeni avtorji so pomembno poglobili védenje o razvoju slovenskega političnega katolicizma in delovanju njegove politične predstavnice SLS v prvem desetletju obstoja jugoslovanske države.

Če sta razvoj in delovanje SLS v dvajsetih letih v določeni meri danes že obdelana, pa to ne velja za trideseta leta oziroma za čas po uvedbi diktature kralja Aleksandra 6. januarja 1929. Zgodovina SLS v tem obdobju doslej še ni bila predmet posebne zgodovinopisne obravnave, pa čeprav je šlo za čas, ki je usodno posegel v vprašanje demokratičnega reševanja temeljnih problemov tedanjega slovenskega in jugoslovanskega družbenega in političnega razvoja. Obravnava zgodovine slovenskega katoliškega gibanja in SLS v času šestojanuarske diktature oziroma v prvi polovici tridesetih let 20. stoletja je bila torej več kot potrebna. Zato je treba še posebej pozdraviti avtorjevo odločitev, da se raziskovalno poglobi v obravnavo vloge, položaja in pomena SLS v slovenski politiki in družbi v letih 1929-1935. Kot opozarja v *Predgovoru* (str. 7-12), namreč vloga slovenskega katoliškega tabora po nastopu diktature "ni imela majhne teže in nam zato tudi omogoča vpogled v širše slovensko in jugoslovansko politično dogajanje". Pričujoča študija tako "skuša osvetliti položaj nekdanje SLS po 6. januarju 1929, skozi to prizmo pa tudi delovanje Aleksandrove diktature v jugoslovanski Sloveniji - Dravski banovini in v širšem državnem okviru" (str. 8-9).

Dr. Jure Gašparič je svojo študijo zasnoval v šestih vsebinskih sklopih (poglavjih). Po *Predgovoru*, v katerem še utemeljeno poudari, da je kljub koreniti spremembi politične podobe slovenskega in jugoslovanskega političnega prostora v obdobju diktature kralja Aleksandra "ta čas v slovenskem zgodovinopisju relativno slabo raziskan" (str. 8), v prvem poglavju, *Oris razvoja slovenskega katoliškega političnega tabora do uvedbe šestojanuarske diktature* (str. 13-52), predstavi zgodovino katoliškega gibanja in njegove politične predstavnice Katoliške narodne stranke (nato Slovenske ljudske stranke) od začetka oblikovanja modernih političnih strank na Slovenskem v začetku devetdesetih let 19. stoletja do uvedbe diktature kralja Aleksandra 6. januarja 1929. Avtorjeva predstavitev temelji na poznavanju vse temeljne domače in tuje literature ter znanstvenih objav virov in lepo prikazuje vlogo in položaj SLS ob koncu dvajsetih let 20. stoletja, ko je SLS "predvsem zaradi visoke volilne podpore" s svojim avtonomistično-federalističnim programom v centralistični jugoslovanski državi "poosebljala politično voljo slovenskega naroda" (str. 52). Avtor dobro prikaže tudi vzpostavitev dominantnega položaja SLS na Slovenskem že v avstrijski dobi, zlasti po uvedbi volilne reforme leta 1907.

Vprašanje strankinega delovanja v pogojih diktature, ko je kralj 6. januarja 1929 razpustil Narodno skupščino, ukinil vidovdansko ustavo, prepovedal vse politične stranke in imenoval novo vlado, ki je zaostрила dotedanjo politiko jugoslovanskega narodnega in državnega unitarizma, avtor najprej poveže z razčlenitvijo značaja kraljevega diktatorskega režima, "ki se je dotaknil tako strankinega vodstva kot njenega zadnjega vaškega zaupnika" (str. 72). Temu je posvečeno drugo poglavje študije, *Uvedba diktature kralja Aleksandra* (str. 53-82). V omenjenem poglavju avtor predstavi okoliščine, ki so v hudi politični krizi po atentatu 20. junija 1928 na vodilnega federalističnega jugoslovanskega politika, predsednika Hrvaške kmečke stranke Stjepana Radića, privedle do vzpostavitve diktature. Ugotavlja, da je bila njena uvedba "izraz realne politične potrebe po konsolidaciji razmer v državi" (str. 71), obenem pa predstavi njen državnoopravni, zakonodajni in politični značaj. Avtorjev temeljni poudarek je, da je "država /.../ v prvi polovici tridesetih let ostajala trdno v primežu monarha Aleksandra. To je bilo obdobje jugoslovanske zgodovine, ki ga lahko brez zadržkov poimenujemo čas osebne kraljeve diktature" (str. 61), zaznamovan z "avtokratsko in represivno vladavino. Njeno delovanje je bilo čutiti na vseh področjih življenja, še zlasti na političnem in politično-organizacijskem." (str. 71) To je občutila tudi SLS, čeprav je "stopila v negotove čase s pomembno varovalko - z ministrom v kraljevi vladi, ki je bil hkrati strankin najmočnejši predstavnik" (str. 72) - dr. Antonom Koroščem, strankinim nespornim voditeljem v prvi jugoslovanski državi. SLS je bila 22. januarja 1929 prepovedana in stranka se je soočila z vprašanjem ohranitve politične organiziranosti katoliškega tabora. Avtor ugotavlja, da je SLS to vprašanje uspešno rešila, saj je, "prilagojena novim razmeram, delovala naprej". SLS je namreč politično temeljila v močni organizaciji, "ki jo je stranka sistematično vzpostavljala vse od konca 19. stoletja. /.../ Njena dejanska moč je temeljila na mreži strankinih zaupnikov, ki so z discipliniranim delom od vrat do vrat ohranjali vpliv SLS na terenu." (str. 76) Strankin ustroj se je tako spremenil v podtalno organizacijo, ki jo je prva tri leta diktature vodilo leta 1926 izvoljeno strankino vodstvo. Avgusta 1931 je bilo po spretnem Koroščevem manevru na legalen način oblikovano novo vodstvo, t. i. štirinajsterica, izbrano, da bo "stranko vodilo v obetajočih se kriznih časih" (str. 78). Oblikovanje novega strankinega vod-

stva leta 1931 avtor ob uporabi novih virov (*Domoljub: vestnik Slovenske ljudske stranke*, Washington, 1954) zelo dobro opiše (str. 77-78). Predstavi pa tudi že obstoječe katoliške nepolitične organizacije (Jugoslovansko kmetско zvezo in Prosvetno zvezo) in katoliške gospodarsko-finančne organizacije (Zadružno zvezo, Gospodarsko zvezo, Zadružno gospodarsko banko), ki so postale "eden od organizacijskih stebrov ilegalne SLS" oziroma so ji dajale potrebno "močno gospodarsko-finančno zaledje" (str. 79, 80). Omenjene organizacije so "vsaj v začetku Aleksandrove diktature nemoteno delovale naprej in skozi njih je seveda delovala naprej tudi prepovedana SLS" (str. 80). Od maja 1929 je v katoliškem taboru obstajal še en dejavnik - Katoliška akcija, ki je "postala krovna katoliška organizacija" (str. 81). Kot avtor poudari v sklepu drugega poglavja, je tako SLS "kljub formalni ukinitvi živela in delovala naprej, skozi vso prvo polovico tridesetih let". Ob tem je zanimiva tudi njegova ugotovitev, "da je bila SLS vse od leta 1929 formalno v povsem enakem položaju kot prav tako ilegalna Komunistična partija" (str. 81, 82).

Ko predstavi politično-organizacijsko ohranitev SLS po vzpostavitvi diktature, avtor v tretjem poglavju, *Čas sobivanja s kraljevim režimom* (str. 83-114), preide k obravnavi t. i. realpolitike SLS, ko je stranka od 6. januarja 1929 do 2. septembra 1931 sodelovala v vladi šestojanuarskega režima. Vanjo je vstopila na temelju preprostega političnega računa. "Aleksander je namreč v svoji novi vladi potreboval tudi opaznejšega političnega predstavnika iz Slovenije, po možnosti takega, ki bi užival večinsko podporo slovenskega političnega telesa in ugled v tujini. Izbor se je v tem primeru dejansko zožil zgolj na Korošca. Po drugi strani pa se je načelnik SLS zavedal, da je nova centralistično-unitaristična smer državne politike več kot primeren okvir za tesnejše sodelovanje slovenskih liberalcev v vrhovni državni upravi. Če torej ne bi sam vstopil v Živkovičev kabinet, bi ga najverjetneje 'nadomestil' vodja slovenskih liberalcev Albert Kramer." (str. 83) Avtor ugotavlja, da je Koroščevo sodelovanje v vladi imelo značaj "prefinjene politične taktike", sicer pa njegova vloga v njej ni imela globljega vsebinskega pomena. Korošec, ki je v vladi sodeloval kot posameznik in ne kot predstavnik SLS, je "zgolj kot persona /.../ predstavljal politično podporo kraljevemu režimu. Takšen položaj pa je logično zahteval določene protiusluge v mejah možnega." (str. 84) To je bila upravna zaokrožitev slovenskega ozemlja v Dravski banovini - novi upravni enoti, ki je bila oblikovana po upravno-ozemeljski preureditvi države in njenem preimenovanju v Kraljevino Jugoslavijo 3. oktobra 1929 (dokončna prilagoditev narodnostnim mejam, to je vključitev tudi črnomaljskega in metliškega okraja v Dravsko banovino, je bila izvedena 28. avgusta 1931). "Za SLS je bilo ugodno tudi imenovanje ing. Dušana Serneca (9. oktobra 1929) iz nekdanje SLS za bana Dravske banovine, prav tako pa tudi imenovanje slabe polovice članov njegovega posvetovalnega organa - banskega sveta iz njenih vrst. Ban Sernec je nato omogočil bivši SLS, da je prevzela Kmetijsko družbo, ki je bila do tedaj v liberalnih rokah. Toda udarec, ki ga je na prelomu let 1929/1930 doživel katoliški tabor z razpustitvijo katoliške telesnovzgojne organizacije Orel ob sočasno ustanovljeni in liberalcem naklonjeni režimski vsedržavni telesnovzgojni organizaciji Sokol Kraljevine Jugoslavije, ter odločenost režima, da ne bo dovolil obnovitve starih političnih strank, sta vodila h Koroščevemu izstopu iz vlade. V vladi ga je 28. septembra 1930 nadomestil Dušan Sernec, njega pa 4. decembra 1930 na mestu bana Dravske banovine liberelec dr. Drago Marušič. Sodelovanje v vladi, ki je pospešeno izvajala politiko jugoslovan-

skega unitarizma, pa je bilo za SLS kot vodilno slovensko avtonomistično silo dvajsetih let vedno bolj vprašljivo. Tako je dan pred razglasitvijo ustave, ki je tudi ustavno uzakonila jugoslovanski narodni in državni unitarizem, 2. septembra 1931 iz nje izstopila. Vanjo so stopili liberalci, ki so s tem "obvladovali tako državni kot banovinski nivo in slednje s pridom izkoristili v lastne namene. Za nekdanjo SLS so se začeli težki časi naporne opozicijske drže." (str. 114)

Obdobje t. i. realpolitike SLS po uvedbi diktature avtor lepo in razčlenjeno prikaže, enako kot se kompleksno posveti naslednjemu - osrednjemu poglavju študije - *Čas opozicije* (str. 115-180). V njem najprej razčleni značaj ustave, ki jo je 3. septembra 1931 brez sodelovanja parlamenta predpisal in razglasil kralj. Poudari, da je s t. i. oktorirano ustavo "država le navidezno zakorakala na novo pot, dejansko pa je še zmerom ostajala centralizirana absolutna monarhija, a po novem okrepljena s 'pseudoparlamentarizmom'" (str. 119). To je pokazala tudi nova volilna zakonodaja, s katero je bila "postavljena le lepa fasada, za katero je še naprej tičal režimski absolutizem" (str. 124). V takih razmerah se je SLS, skupaj z drugimi jugoslovanskimi opozicijskimi silami, odločila, da ne bo sodelovala na volitvah v Narodno skupščino Kraljevine Jugoslavije 8. novembra 1931. Volitve je prepustila liberalcem, ki pa so bili s tem "prav zadovoljni, ker se jim ni bilo treba meriti z močnim nasprotnikom". Toda, kot pronicljivo ugotavlja avtor, to ni pomenilo, da zato volilnega boja v Dravski banovini ni bilo. Le rezultat je bil drugače izmerljiv. "O uspehu ene ali druge strani niso odločali osvojeni odstotki glasov, temveč odstotek, ki je pomenil volilno udeležbo." (str. 127) In glede tega vprašanja je prišlo do ostrega spopada med liberalno in katoliško stranjo. Liberalci so z oblastnega položaja izpeljali razvejeno in sistematično zlorabo tako upravnega aparata kot vseh drugih vzvodov oblasti z jasnim ciljem - zagotoviti čim višjo volilno udeležbo. SLS pa je, nasprotno, prek zanesljive mreže svojih zaupnikov organizirala učinkovito protivolilno oziroma abstinenčno kampanjo. Kot opozarja avtor, je bil tedaj volivec "ukleščen med dve skrajnosti, režimsko in opozicijsko, pri čemer sta mu obe grozili in ga ustrahovali. Odločitev za ali proti abstinenци tako ni bila odvisna le od političnega prepričanja vsakega posameznika, temveč veliko bolj od aktualnih razmer in mikroklima v njegovem kraju." (str. 132) Volilna udeležba v Dravski banovini je dosegla 52%, kar pa za režimsko (liberalno) stran, ki je edina nastopila na volitvah, ni pomenilo "rekordne podpore režimu, temveč prej njegovo šibko in neprepričljivo zmago. Ne nazadnje je novembra 1931 prišlo na volišča najmanj ljudi v zadnjem desetletju." Poleg tega so bile volitve javne, "kar je ob zastraševalni metodi režima gotovo pripomoglo k večji volilni udeležbi". Avtor slednje lepo ponazori z volilno udeležbo v Ljubljani, ki je bila rekordno visoka - 82-odstotna: "Res je sicer, da je slovenska prestolnica vselej slovela kot trdnjava liberalizma, toda podpora liberalcem na zadnjih dveh skupščinskih volitvah niti približno ni dosegla podobne višine. Zdi se, da je leta 1931 ljubljanske volivce na volišča gnala (materialna) odvisnost od režima. Velik delež njenega prebivalstva je namreč delal v mestni ali banski upravi, v podjetjih slovenskih liberalcev ali pa v podjetjih, odvisnih od banovinskih naročil." (str. 133) Na politični uspeh abstinenčne akcije SLS se je kmalu odzval režim. Slab mesec po volitvah je ban Marušič razpustil pomembni organizaciji SLS - ljubljansko in mariborsko Kmetstvo zvezo; utemeljeno je namreč domneval, da je bil v uspešno protivolilno propagando SLS vprežen tudi organizacijski aparat obeh zvez.

SLS je po odhodu v opozicijo začela obujati tudi svoj avtonomistični program. Avtor dobro prikaže vnovične zahteve SLS po avtonomni Sloveniji, spomladi 1932, izražene ob šestdesetletnici njenega voditelja Antona Korošca. Njegovi privrženci - s tedaj značilnimi zelenimi kravatami, ki so jih nosili kot znak podpore ciljem, ki jih je poosebljal Korošec - so na številnih shodih, organiziranih po vsej Sloveniji, poudarjali slovensko avtonomistično razpoloženje. SLS ga je najbolj poudarjeno izrekla v znanih Ljubljanskih punktacijah, oblikovanih 31. decembra 1932. Ljubljanske punktacije (tudi Koroščeve punktacije oziroma Slovenska deklaracija) so bile eden najbolj jasnih in radikalnih slovenskih federalističnih narodnopolitičnih programov v prvi jugoslovanski državi. Ob SLS so jih tedaj oblikovale tudi druge opozicijske federalistične sile in dodobra pretresle jugoslovansko politično javnost. Avtor je Ljubljanske punktacije, ta "izjemno pomemben programski dokument nekdanje SLS" (str. 170), natančno analiziral in obenem prikazal genezo njegovega nastanka in odziv unitarističnega režima nanj. Le-ta je januarja 1933 konfiniral najvidnejše voditelje SLS na čelu s Koroščem, februarja pa razpustil še Prosvetni zvezi v Ljubljani in Mariboru. Na vprašanje, kako je SLS prestala omenjene udarce, avtor odgovarja, da je prek kontinuirane kampanje tajnih okrožnic "organizacijska infrastruktura nekdanje SLS kljub aretaciji dela vodstva in ukinitvi prosvetnih zvez še naprej delovala nadvse učinkovito" (str. 180).

V petem poglavju, *Koraki k vrnitvi na oblast* (str. 181-262), avtor obravnava kompleksno dogajanje od poletja 1933 do poletja 1935, ko je SLS znova vstopila v vlado. Zelo dokumentirano predstavi udeležbo SLS na občinskih volitvah 15. oktobra 1933, ki so izstopale "iz sivega volilnega povprečja šestojanuarskega režima, saj so se jih navkljub dejstvu, da so bile izvedene pod okriljem diktature, udeležili pristaši nekdanje SLS" (str. 188). Glede na politični teror, brezbrežne nezakonitosti in številne nepravilnosti, ki so v režimski režiji spremljale volitve in zaradi katerih je SLS podala številne pritožbe na upravno sodišče (in v njih deloma tudi uspela), je s sicer skromno četrtno glasov in le slabo sedmino osvojenih občin dosegla dober rezultat. V predvolilni kampanji pa je tudi ona uporabila politično ustraševanje, saj avtor med drugim opozarja na pisemsko grožnjo, ki so jo njeni pristaši naslovili na režimskega predstavnika v Polšniku pri Litiji in jo podpisali s "Črna roka" (str. 202). Ob tem avtor na vprašanje, v čem gre iskati vzgib za udeležbo SLS na občinskih volitvah, odgovarja, da ga lahko najdemo v dejstvu, "da so predsedniki občin volili člane Senata, kamor si je gotovo želela tudi bivša SLS, in v naporni ter dolgotrajni opozicijski držbi, ki bi ob nadaljevanju utegnila pomeniti samouničenje. Pri tehtanju dejanskih političnih posledic udeležbe nekdanje stranke na volitvah pa zanjo prevladajo negativna dejstva. Kljub vsem naporom ni uspela osvojiti dovolj občin, da bi lahko izvolila svoje senatorje; z dobrim dosežkom na volitvah pa je hkrati onemogočila volitve v ustavno predvideni banovinski svet Dravske banovine, v katerem bi lahko njeni predstavniki izražali svoja stališča. Režim se je po občinskih volitvah preprosto ustrašil uspeha nekdanje SLS in je zato volitve banovinskega sveta 'odložil'." (str. 210) Tej ugotovitvi pa avtor prida še eno razlago udeležbe SLS na volitvah. Namreč, da so njeni pristaši z volilno udeležbo morda želeli "pokazati stvarno in jasno željo sodelovati z režimom. Z volilno udeležbo so ne nazadnje priznali temelje, na katerih je stal, mu ponudili roko, a hkrati dali vedeti, da so močan dejavnik z močno podporo v volilnem telesu." (str. 211-212)

V nadaljevanju poglavja avtor zelo podrobno opiše različne kombinacije kralja

Aleksandra na eni strani in srbskih radikalov na drugi, da bi s pomočjo na Hvaru konfiniranega Korošca prišlo do sodelovanja med režimom in delom opozicije in s tem do stabilizacije političnih razmer v državi. Avtor je pri tem na podlagi vrste novosti v slovenskem zgodovinopisju opozoril na pomembno vlogo, ki jo je imel Korošec v jugoslovanski politiki, saj so ga k sodelovanju "snubili" tako kralj kot opozicija. Korošec in njegovi privrženci, željni vrnitve v politično življenje kot "lačni volkovi" (str. 211), se je slednjič, po vrsti preigranih političnih kombinacij med kraljem, radikali in njim, ki jih avtor pretanjeno opiše, dogovoril za sodelovanje z režimom. Do dogovora je prišlo 8. oktobra 1934, temelj zanj pa je bilo Koroščevo zagotovilo lojalnosti kralju, monarhiji in enotni jugoslovanski državi. Toda dogovor ni bil uresničen. Naslednji dan, 9. oktobra 1934, so kralja v Marseillu ubili. Korošec je brž "povsem konkretno potegnil črto pod kariero političnega konfiniraca in 'punktaša' ter dal vedeti, da so njegove usluge, ki so ne nazadnje 'v interesu države', spet na voljo" (str. 227). Po razgibanem političnem dogajanju v državi in na Slovenskem (odstop vlade Nikole Uzunovića decembra 1934, obdobje vladavine Bogoljuba Jevtića, nadomestne volitve v Senat Kraljevine Jugoslavije 3. februarja 1935, volitve v Narodno skupščino 5. maja 1935, Jevtićevo politična odstranitev po volitvah), ki sta ga Korošec oziroma SLS aktivno spremljala, pa se je 24. junija 1935 SLS po skoraj štirih opozicijskih letih vrnila na oblast. Avtor je dogajanje, ki je SLS vodilo k vnovični politični moči, skrbno analiziral, pri tem pa pokazal odlično poznavanje tedanje jugoslovanske notranjepolitične problematike. Pri branju njegovega dela se nam tako večkrat nehote ponuja primerjava z že omenjeno monografijo M. Zečeviča *Slovenska ljudska stranka in jugoslovansko zedinjenje*; v njej so namreč doslej najbolje prikazani vloga in pomen določene slovenske politične stranke (SLS) v jugoslovanskem okviru, njen vpliv v slovenskem političnem prostoru in obratno.

Šesto poglavje, *Vrnitev na oblast* (str. 263-281), zaokroža avtorjevo obravnavo. V njem predstavi politični razvoj, ki je vodil k povezavi SLS, Narodne radikalne stranke in Jugoslovanske muslimanske organizacije v Stojadinovićevo vladno oblikovano 24. junija 1935. S tem se je začelo novo obdobje v zgodovini SLS, ki pa je temeljilo v začasni odločitvi za "oportunistično politiko", saj je "vstop v vladno, ki je temeljila na Aleksandrovih septembrskih ustavi, /.../ dejansko pomenil odklon od programskih smernic nekdanje SLS, načrtanih na silvestrovo 1932 (Ljubljanske punktacije - op. J. P.)" (str. 267). Avtor omenjeni položaj SLS plastično prikaže in s Koroščevimi besedami, izrečenimi na sestanku z delom njenega vodstva na predvečer oblikovanja nove vlade, pojasni taktične vzgibe SLS za vstop vanjo. Po Koroščevem prepričanju je šlo tedaj za to, da bodisi "ostanemo v opoziciji z vsem političnim rizikom, s katerim mora opozicija računati, ali pa da gremo v vladno z gotovostjo, da svojega celostnega programa sicer ne bomo mogli uresničiti, pač pa nam bo dana možnost, da v vladi marsikaj neljubega in škodljivega preprečimo. /.../ Dana bo verjetno možnost, da bomo iz vladnih klopi uspešneje pripravljali izpolnjenje našega slovenskega narodnega programa, kakor pa bi mogli to storiti v opoziciji." (str. 268) Kot posebej opozarja avtor, pa je imel vstop v vladno še eno pomembno značilnost: Slovenija je s tem "postala izključna domena Koroščevih tovarišev" (str. 271). To se je pokazalo kmalu po vstopu v vladno, ko je Korošec kot notranji minister obnovil Prosvetni zvezi v Ljubljani in Mariboru, postavil visokega strankinega predstavnika dr. Marka Natlačena za novega bana Dravske banovine

in imenoval nov banski svet, v katerem so imeli večino predstavniki SLS oziroma slovenskega dela Jugoslovanske radikalne zajednice, v katero so se avgusta 1935 združile SLS, NRS in JMO. "S pospešeno dinamiko se je odvijal tudi naskok na druge uradniške funkcije in sreska načelstva, vzporedno s tem pa so vneto pripravljali organizacijo nove stranke." Kot poudari avtor, je tedaj "nekdanja SLS /.../ zgolj dekonspirirala, formalizirala in razširila že obstoječo organizacijsko mrežo" (str. 270). Vse omenjeno delo je bilo usmerjeno v "končni cilj politike nekdanje SLS, kamor so se stekle vse njene idejne, državnopravne in zlasti strankarsko-politične opredelitve". To je bilo "popolno obvladovanje Dravske banovine /.../. Del tega stremljenja je najbrž temeljil v kulturnem boju, v tradicionalnem nasprotju s slovenskimi liberalci, del pa najbrž tudi v mišljenju, ki se je vse bolj jasno kazalo po razkolu s krščanskimi socialisti leta 1932. Bivša stranka se je začela utapljati v lastnem ideološkem ekskluzivizmu in v nazorih Katoliške akcije, katere bistvo je bila cerkvena volja do moči." (str. 275)

V sklepnih besedah študije avtor ugotovi, da je "bivša SLS kljub težavam in razhajanjem prestala politično preizkušnjo prve polovice tridesetih let. V leto 1929 je vstopila z velikim političnim kapitalom, ki ga je uspela vsaj ohraniti, če ne celo povečati. S svojo politično taktiko je sicer večkrat rušila lastno programsko integriteto, kar pa je tako s stališča njenih volivcev kot s stališča tedaj veljavne politične teorije ni postavljalo na rob političnega prostora. /.../ Politika nekdanje SLS se je tako odvrtila v legitimnem iskanju pravih odgovorov in najboljših možnosti za zagotovitev lastne politične premoči." (str. 277) Po odhodu v opozicijo je "lačna oblasti" /.../ želela Beogradu pokazati stvarno željo po sodelovanju, a hkrati opozoriti na močno podporo, ki jo je kljub prepovedi uživala v volilnem telesu. /.../ Trdimo lahko," poudarja avtor, "da je nekdanja SLS s številnimi in odmevnimi manifestativnimi akcijami ter demonstracijami sicer tvegala sankcije, a hkrati vedela, da s tem, ko pokaže svoj vpliv, pokaže tudi svoj adut. Z večinsko podporo enega konstitutivnih 'plemen' prve jugoslovanske države in občo pripravljenostjo na sodelovanje se je zlahka predstavila kot zaželeni partner." (str. 279)

Avtor v sklepu ugotavlja, da je bil koncept političnega vzpona nekdanje SLS v času diktature kralja Aleksandra precej utemeljen. "Podpora volilnega telesa doma je pomenila argument v Beogradu, omogočila sodelovanje v centralni vladi in posledični prevzem oblasti v Dravski banovini." Ko se je SLS leta 1935 povzpela na oblast, je tudi imela podporo relativne večine jugoslovanskih Slovencev. "Na podlagi volilnih izidov je sicer ne moremo natančno izmeriti, saj ti nikdar v tridesetih letih niso odražali resnične volje volilnega telesa. Toda po podrobnem vpogledu v volilno dogajanje tistega časa lahko vendarle trdimo, da je nekdanja SLS še zmeraj posebleljala politično voljo Slovencev." (str. 281) Taka je bila politična slika v Dravski banovini sredi tridesetih let, novo zgodovinsko obdobje in prestrukturiranje slovenskega političnega prostora pa je nastopilo leta 1941 z začetkom druge svetovne vojne na Slovenskem.

Študija dr. Jureta Gašpariča *SLS pod kraljevo diktaturo* je za tisk prirejena doktorska disertacija, ki jo je avtor 12. junija 2006 ubranil na Filozofski fakulteti v Ljubljani. Delo je pomembna in prijetna novost v slovenskem zgodovinopisju. Pri naša nam vrsto svežih ocen, ki razširjajo vedenje o zgodovini SLS v prvi jugoslovanski državi ter njeni in slovenski politiki v času kraljeve diktature. Slovensko politično zgodovinopisje in raziskovanje zgodovine slovenskih političnih strank v

času med svetovnjima vojnama je z njo mnogo pridobilo. Nesporna kvaliteta avtorjeve študije temelji v njegovi uspeli poglobitvi v obravnavano problematiko pri čemer v hevrističnem pogledu izstopa pritegnitev vrste v slovenskem zgodovinsko pisju še ne obravnavanih virov iz arhivskih ustanov v Beogradu (Arhiv Srbije i Crne Gore), Zagrebu (Arhiv Hrvatske akademije znanosti i umjetnosti), Ljubljani (Arhiv Republike Slovenije), Mariboru (Pokrajinski arhiv Maribor) in Celju (Zgodovinski arhiv Celje). V svojo raziskavo je pritegnil tudi različno gradivo, ki so ga po drugi svetovni vojni o zgodovini SLS objavili njeni pripadniki v tujini. Avtor ni obšel nobenega možnega vira o zgodovini omenjene politične organizacije, kar se lepo vidi iz navedbe *Virov in literature* (str. 285-298). Še posebej pomembno je bilo njegovo delo v A SCG v Beogradu (nekdanji Arhiv Jugoslavije), saj gradivo, ki ga hrani, od leta 1991 pa do leta 2004 ni bilo dostopno raziskovalcem iz Republike Slovenije. Avtor je z delom v A SCG pridobil veliko dragocenih podatkov, ki zmanjšujejo raziskovalni in spoznavni zaostanek slovenskega političnega zgodovinsko pisja za čas prve Jugoslavije, do katerega je prišlo zaradi omenjene zapore raziskovalnega dela v Beogradu. Enako pomembno je bilo tudi njegovo delo v A HANU, PAM in ZAC, ki mu je omogočilo poglobiti dosedanje poznavanje politike SLS na Slovenskem in strankine oziroma Koroščeve vloge in pomena v različnih zakulisnih kombinacijah v jugoslovanski politiki v prvi polovici tridesetih let. Študija je kljub nemodnemu, to je doslednemu spoštovanju primarnih zgodovinskih virov napisana na sintetičen, dostopen in osmišljujoč način, ki bralcu omogoča tako celosten pogled na njeno vsebinsko razsežnost kot tudi dopušča osredinjenje na posamezne v besedilu obravnavane problemske finese. Gašparičeva *SLS pod kraljevo diktaturo*, obogatena s sočasnim slikovnim gradivom, tako tehtno nadgrajuje dosedanja spoznanja o politični zgodovini Slovencev v prvi jugoslovanski državi. V roke jo bo moral vzeti vsak, ki ga zanima to obdobje slovenske novejši zgodovine, še posebno zato, ker je v njej obravnavano na podlagi prepričljivo opravljenega temeljnega raziskovalnega dela.

Jurij Perovšek

Dieter J. Hecht in drugi (ur.), 1938: *Auftakt zur Shoah in Österreich: Orte - Bilder - Erinnerungen*. Milena Verlag, Dunaj 2008, 48 strani.

Werner Koroschitz, Lisa Rettl, *Tu smo bili doma ... O judovski družini Scharfberg v Železni Kapli / Wir gehörten hierher ... Über die jüdische Familie Scharfberg in Eisenkappel*. Založba Drava, Celovec 2008, 122 strani.

Med pomembne dogodke, mejnike avstrijske novejši zgodovine, sodijo dogodka februarske vstaje socialnih demokratov leta 1934, nacistični julijski puč istega leta, priključitev ("anšlus") Avstrije k nemškemu rajhu (marca 1938) in njegove posledice ter obnova države leta 1945 s sledečimi desetletje trajajočimi pogajanj za sklenitev Avstrijske državne pogodbe. Ob obletnicah vedno znova zasledimo glede vprašanj odprave demokratičnega življenja v Avstriji, "anšlusa" ter le-temu sledečega nacističnega režima željo, da se pod dogodke potegne "končna črta".